

พุทธวิธีเพื่อพัฒนาทักษะ 3Rs 8Cs ในศตวรรษที่ 21 Buddhist Methods for 3Rs 8Cs Skill Development in the 21st Century

¹สมคิด ศรีรักษ์, ²ธัญญ์จุฑา ผกากรอง, ³ชโนทัย บุญเนื่อง, ⁴พระครูวินัยธรวุฒิชัย ชยวุฒโฒ,
⁵พระครูวินัยธรเกียรติศักดิ์ กิตติปาโล

¹Somkhith Srirak, ²Tunjudha Phakakrong, ³Chanothai Boonnerng,
⁴Phrakhruvinaithorn Wutthichai Chayawuddho, ⁵Phrakruvinayathorn Keattisak Kittipalo
^{1,2,3}นักศึกษาหลักสูตรดุขฎฐิบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
⁴อาจารย์ประจำหลักสูตรดุขฎฐิบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
⁵อาจารย์พิเศษหลักสูตรดุขฎฐิบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Student in Doctoral Program Major in Educational Administration,
Mahamakut Buddhist University

⁴Lecturer in Doctoral Program Major in Educational Administration,
Mahamakut Buddhist University

⁵Special Lecturer in Doctoral Program Major in Educational Administration,
Mahamakut Buddhist University

¹Corresponding author, e-mail: somkhith.srirak@gmail.com

Received: January 02, 2024; Revised: March 11, 2024; Accepted: April 24, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการพัฒนาทักษะในศตวรรษที่ 21 ตามหลัก 3Rs 8Cs ในฐานที่ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีประชากรนับถือศาสนาพุทธมากที่สุด วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ บุคลิกลักษณะ ศิลปวัฒนธรรมของคนไทย ล้วนได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา จึงควรมีการนำหลักธรรมคำสั่งสอนมาเป็นหลักในการพัฒนาทักษะในศตวรรษที่ 21 ซึ่งมีจุดเน้นที่การพัฒนาจิต โดยพระพุทธศาสนานั้นได้ชื่อว่า เป็นศาสนาแห่งการพัฒนาจิตในหลากหลายระดับ เพื่อการหลุดพ้นจากทุกข์หรือปัญหาต่างๆ ในตัวบุคคลและปัญหาสังคม ผลจากการศึกษาพบว่า พุทธวิธีที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาทักษะ 3Rs 8Cs ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้อย่างยั่งยืน สอดคล้องกับทักษะชีวิตที่จำเป็น ได้แก่ อริยสัจ 4 ส่งเสริมทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณและการแก้ปัญหา ปัญญา 3 ส่งเสริมทักษะการสร้างสรรค์และพัฒนานวัตกรรม อธิษฐานธรรม 4 ส่งเสริมทักษะการเข้าใจความแตกต่างทางวัฒนธรรมต่างกระบวนทัศน์ พรหมวิหาร 4 ส่งเสริมทักษะความร่วมมือการทำงานเป็นทีมและภาวะผู้นำ กาลามสูตร พัฒนาทักษะการสื่อสารสารสนเทศและการรู้เท่าทันสื่อ โยนีโสมนสิการ พัฒนาทักษะคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร วัฒนธรรม 6 พัฒนาทักษะการทำงาน การเรียนรู้ การพึ่งตนเอง สังคหวัตถุ 4 พัฒนาทักษะด้านคุณธรรม ความเมตตากรุณา เห็นอกเห็นใจผู้อื่น มีระเบียบวินัย

คำสำคัญ: พุทธวิธี, พัฒนาทักษะ, 3Rs 8Cs, ศตวรรษที่ 21

Abstract

This article aims to study 21st century skill development based on the 3Rs 8Cs to develop propel as individuals, societies, and nations to be ready to move forward and develop on a par with other civilized countries. As Thailand is the country with the most Buddhist population. The way of life, living, personality, art and culture of the Thai people were influenced by Buddhism. Therefore, doctrine should be applied as the main skill development in the 21st century which focuses on mental development. Buddhism is called as a religion of spiritual development at many levels for relieving from suffering or problems both in individuals and social problems. The research results were found as follows:- The Buddhist methods can be applied to develop 3Rs 8Cs skills effectively, affect to sustainable human development such as ; The Four Noble Truths can develop critical thinking and problem solving skill. The Three Wisdoms can increase creativity and innovation skill. The Four Foundations can upskill on cross-cultural understanding and different paradigms. The Four Holy Abidings can develop cooperation, teamwork and leadership skill. How to deal with doubtful matters increase communication skill and media literacy. Reasoned attention develops computing and information technology literacy. The Six Channels of Growth develop to working, learning, and self-reliance skills. The Four Bases of Sympathy develop virtue, compassion, discipline skill.

Keywords: Buddhist Methods, Skill Development, 3Rs 8Cs, the 21st Century.

บทนำ

ภาพชุดของเด็กไทยในอนาคต (Scenario) อันใกล้นี้ (สมพงษ์ จิตระดับ, [ออนไลน์], 27 กรกฎาคม 2566) จะเห็นคุณลักษณะที่เด่นชัดดังต่อไปนี้ 1. ระดับสติปัญญา ของเด็กไทย (Intellectual Quotient) มีแนวโน้มลดต่ำลงจนน่าเป็นห่วง 2. สภาพร่างกายที่อ่อนแอลง ขาดภูมิคุ้มกันทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ 3. วุฒิภาวะทางอารมณ์ พฤติกรรม และการแสดงออกแฝงไปด้วย ความก้าวร้าวรุนแรง ในการดำเนินชีวิตและการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น 4. เด็กวัยใสที่อ่อนเยาว์แต่กลับเรียนรู้ทางเพศ เร็วกว่าวัยที่ควรจะเป็น 5. การแสวงหาความรู้ ความสุข และการมีเพื่อนใหม่ทางอินเทอร์เน็ต 6. วัตถุนิยม เป็นตัวตั้งในการสร้างคุณค่าเชิงปริมาณ 7. การให้ความสำคัญกับตนเองมากกว่าส่วนรวม 8. เด็กจำนวนไม่น้อย ขาดรากเหง้าทางศีลธรรม ศาสนา วัฒนธรรม สูญสิ้นความภาคภูมิใจในความเป็นคนไทย 9. เกิดสภาวะความเครียด การกดดันจากการแข่งขัน 10. การมองความสำเร็จในเชิงตัวบุคคล มากกว่าความเป็นหลักการและเหตุผลมีความคิดในรูปสำเร็จ (Package) การลอกเลียนแบบ (Copy) โดยขาดการไตร่ตรองรอบคอบกระบวนการคิดด้วยการใช้ปัญญา 11. การเล่นเกมพนันบอล การมีหนี้จนมีผลเสียต่ออนาคตของเด็กและเยาวชน 12. เด็กทำงานหนักไม่เป็น

หากมองว่าภาพรวมปัญหาของเด็กและเยาวชนข้างต้นเป็นปัญหาอันเกิดจากการศึกษา ซึ่งอยู่ในช่วงเวลาศตวรรษที่ 21 มีสาเหตุจาก 4 ประการหลัก ได้แก่

(1) นโยบายไม่เด่นชัด ความด้อยประสิทธิภาพของการศึกษาไทย ชี้ให้เห็นว่ารัฐต้องเปลี่ยนการจัดการศึกษาใหม่ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องการจัดสรรงบประมาณ การจัดลำดับความสำคัญของการลงทุน การกระจายอำนาจลงสู่หน่วยปฏิบัติ เพื่อเพิ่มความหลากหลายที่จัดการศึกษาที่เน้น ตัวเด็กและสนอง

ความต้องการของท้องถิ่น การระดมกำลังเพื่อการจัดการศึกษา (All for Education) แผนการจัดการในลักษณะที่ยึดติดเชิงภารกิจ/หน้าที่ (เจือจันทร์ จงสถิตอยู่, 2557: 43)

(2) ผู้ปฏิบัติสับสน มีคำถามว่า จะออกแบบระบบประเมินผลครูอย่างไรเพื่อจูงใจให้ครูสอนได้อย่างมีคุณภาพ รวมทั้งสามารถใช้เป็นเครื่องมือเพื่อความก้าวหน้าในอาชีพครูได้ด้วยขวัญและกำลังใจที่ไม่ดีของครูถือเป็นอุปสรรคหนึ่งต่อกระบวนการจัดการเรียนการสอน ดังนั้นจึงควรมีมาตรการส่งเสริมให้ครูมีขวัญและกำลังใจที่ดีด้วยการสร้างระบบสนับสนุนให้ครูมีรายได้อย่างเพียงพอต่อการดำรงชีวิตอย่างเป็นปกติสุขมีวิทยฐานะอันเหมาะสม และดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี (คณะกรรมการพลังเครือข่ายเยาวชนเพื่อการปฏิรูป, [ออนไลน์], 27 กรกฎาคม 2566) ซึ่งส่งผลต่อครู ผู้เป็นหัวใจของการจัดการศึกษาให้แก่เด็กและเยาวชนทุกช่วงอายุ ความสับสนนั้น ไม่ได้หมายถึง ทำไม่เป็น ทำไม่ได้ แต่สับสนกับนโยบายจากผู้กำหนดนโยบาย ที่มักถูกมองว่าเป็นนโยบายรายวัน ที่นำมาปฏิบัติแล้วยังไม่เห็นผลดีผลเสียผลกระทบ ก็ยกเลิกแล้วนำนโยบายใหม่เข้ามา จำต้องใช้เวลาในการเรียนรู้ ปรับตัวและปฏิบัติเปรียบเสมือนปลูกต้นไม้แต่ยังไม่เห็นผล ก็โค่นต้นเสียแล้ว อีกทั้งในด้านขวัญกำลังใจ ซึ่งเป็นเสมือนน้ำมันเชื้อเพลิงที่คอยทำให้รถยนต์มีพลังขับเคลื่อนไปได้ ก็ถูกบั่นทอนด้วยภารกิจความรับผิดชอบที่เกินคำว่า “การอบรมสั่งสอน” เช่น งานสนับสนุนการจัดการศึกษาต่างๆ ในสถานศึกษา ในด้านการพิจารณาความเจริญก้าวหน้าทางวิชาชีพ ก็ไม่ได้สะท้อนจากตัวเด็ก ไม่ได้สะท้อนจากคุณภาพของเด็ก แต่สะท้อนจากผลงานวิชาการและการดำเนินการภายใต้เงื่อนไขที่ย่างยากลำบากซับซ้อน เสียเวลาในการจัดการ อีกทั้งยังแย่งเวลาที่จะควรจะได้เด็กอย่างเต็มที่ไปอีกด้วย

(3) ระบบการศึกษาวกวน การศึกษาไทยมีปัญหา 3 ประการ คือ 1) คุณภาพต่ำ: นักเรียนไทยมีทักษะต่ำกว่าเกณฑ์ 2) เหลื่อมล้ำสูง: นักเรียนในหมู่บ้านตามชนบทมีทักษะการอ่านต่ำกว่าเด็กในเมืองถึง 3 ปีการศึกษา 3) ประสิทธิภาพต่ำ: มีการใช้งบประมาณทางการศึกษามากขึ้น ใช้เวลากับการเรียนมากมาย แต่ผลการเรียนของนักเรียนกลับแย่ลง (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, [ออนไลน์], 27 กรกฎาคม 2566) ระบบการศึกษาจึงอยู่ในวังวนแห่งปัญหา ที่มีแต่ผู้รู้ ไม่มีผู้แก้ไข อีกทั้งยังไม่เห็นช่องทางแห่งการแก้ปัญหาในลักษณะบูรณาการ

(4) หล่อหลอมคนไม่ตรงเป้า มีหลักฐานต่างๆ สะท้อนให้สังคมไทยเห็นมาอย่างต่อเนื่องถึงคุณภาพการศึกษาของไทยที่ตกต่ำ ทั้งที่เป็นการสำรวจโดยองค์กรระหว่างประเทศ และการประเมินโดยองค์กรภายในประเทศ เช่น สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) (สมศ.) หรือผลการทดสอบการศึกษาระดับชาติ (NT) ซึ่งต่างก็พบภาพซ้ำๆ กันว่า นักเรียนไทยส่วนใหญ่มีความรู้ต่ำกว่ามาตรฐาน ความรู้ที่ว่ามีหมายถึงวิชาที่สำคัญต่างๆ เช่น วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ การคิดเชิงวิเคราะห์ ภาษา ซึ่งรวมถึงภาษาไทย นักเรียนที่จัดว่ามีความรู้จริงที่พอมีอยู่บ้าง ก็มีจำนวนน้อย เช่น การศึกษาขององค์การความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา ที่รู้จักกันในชื่อของ PISA (Program for International Students Assessment) พบว่า นักเรียนไทยที่จัดได้ว่ามีความรู้วิทยาศาสตร์อยู่ในระดับสูงมีเพียง 1% เท่านั้นเอง ซึ่งคงจะได้แก่นักเรียนที่ไปชนะการแข่งขันโอลิมปิกวิชาการสาขาต่างๆ PISA ยังพบว่า เด็กไทย 74% อ่านภาษาไทยไม่รู้เรื่อง คือ มีตั้งแต่อ่านไม่ออก อ่านแล้วตีความไม่ได้ วิเคราะห์ความหมายไม่ถูก หรือแม้แต่ใช้ภาษาให้เป็นประโยชน์ในการศึกษาวิชาอื่นๆ ไม่ได้ คุณภาพที่ตกต่ำย่อมหมายถึงวิชาการ และองค์ความรู้ที่เรามีอยู่ในระบบการศึกษาไทยต่ำกว่ามาตรฐาน หมายถึงระบบการถ่ายทอดความรู้ รวมทั้งครูผู้สอนมีความรู้ต่ำกว่ามาตรฐาน หมายถึงความด้อยคุณภาพของระบบสนับสนุนการเรียนรู้ต่างๆ เช่น การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ หรือการสร้างบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ เป็นต้น ซึ่งในที่สุด ย่อมเป็นผลให้ผู้เรียนที่มีความรู้ต่ำกว่ามาตรฐาน แต่ที่วิกฤตที่สุดเหนือวิกฤต

ทั้งหลาย คือ สภาพเหล่านี้ได้กลายมาเป็นความเคยชิน และชีวิตประจำวันของระบบการศึกษาไทย ซึ่งหากไม่มีการปฏิรูประบบการเรียนรู้ครั้งใหญ่ เราคงหนีพ้นจากวังวนนี้ยาก (ภาวิข ทองโรจน์, [ออนไลน์], 27 กรกฎาคม 2566)

จากปัญหาข้างต้นผู้เขียนจึงสนใจศึกษาค้นคว้าพุทธวิธีได้แก่วิธีการทางพระพุทธศาสนา หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ในการที่จะช่วยส่งเสริมพัฒนาทักษะให้สอดคล้องกับทักษะในศตวรรษที่ 21 ซึ่งได้รับการยอมรับการอย่างแพร่หลายว่าเป็นทักษะที่พลโลกทั้งหลายพึงมี เพื่อการดำรงชีวิตอยู่รอด ปลอดภัย มีความสุข ดังที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2554: 40) เสนอทัศนะว่า การศึกษานั้นไม่ควรจะมีความหมายเป็นเพียงการเตรียมคนไปทำงานทำ เพื่อรับใช้ระบบแข่งขันตามแนวความคิด แบ่งแยกแบบเก่า การศึกษาจะต้องมุ่งเน้นไปยังบาทบาทที่สำคัญที่สุดของคน คือ การพัฒนามนุษย์ตามแนวทางการสร้างเสริมทัศนคติหรือทฤษฎีที่เกื้อกูลทั้งสามประการ การศึกษาเช่นนั้นจะช่วยให้เราสถาปนาสัมมาทิฐิลงได้ในสังคม

พระพุทธศาสนากับการพัฒนาทักษะในศตวรรษที่ 21

พระพุทธศาสนา คือ ศาสนาแห่งการพัฒนาตนสู่การพัฒนาเป็นพลโลก มีคำกล่าวว่า พัฒนาชาติ เริ่มที่ประชาชน พัฒนาคน เริ่มที่ใจ จะพัฒนาอะไร ให้เริ่มที่ตัวเองก่อน ทองทิพภา วิริยะพันธุ์ (2546: 145) กล่าวว่า การพัฒนาตนเองโดยใช้แนวเชิงพุทธเป็นการบริหารจัดการเพื่อการรู้แจ้ง เห็นจริง เข้าใจโลก เข้าใจชีวิต มองโลกตามความเป็นจริง เห็นสัจธรรมแห่งชีวิต หากบุคคลมีการพัฒนาจิตอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอตลอดเวลา จะเป็นการทำจิตให้สะอาด สงบสว่าง ซึ่งได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ตามหลักของไตรสิกขานั้นเอง ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “ผู้ที่ได้พัฒนาตนมาแล้ว ทั้งทางพฤติกรรม ทางสภาพจิต และทางวุฒิปัญญา พร้อมทั้งมีความพยายามสูงเท่านั้น จึงจะสามารถแก้ปัญหาได้” ฉะนั้นถ้าบุคคลยังไม่ได้พัฒนาตนเองให้เหมาะสม เมื่อเกิดปัญหาการแก้ปัญหาต่างๆ ย่อมจะไม่มีประสิทธิภาพ

ในพระพุทธศาสนาได้มีคำสอนในด้านการพัฒนาตนเอง โดยมีลำดับขั้นตอนการปฏิบัติตามระดับบุคคล สอดรับกับผลการพัฒนาตนเองทั้งในปัจจุบันและอนาคต ทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า พระพุทธศาสนามีแนวทางรองรับสำหรับการพัฒนาตน ดังที่ ธนภรณ์ ตั้งเพชรศิริพงษ์ และคณะ (2565: 255-264) กล่าวถึงการพัฒนาตนเองว่า พระพุทธศาสนามีแนวทางมารองรับ เรียกว่า วิธีการปฏิบัติตนเพื่อให้เข้าถึงพระนิพพาน ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา แต่ก่อนจะได้เข้าถึงพระนิพพานนั้น ก็จำเป็นต้องพัฒนาตนขึ้นไปเป็นลำดับ เริ่มต้นจากการพัฒนาตนเองให้มีชีวิตที่ดำรงมีความสุข จากความเป็นกัลยาณปुरुชนที่ดำรง มีศีล มีคุณธรรม และกัพัฒนาตนไปจนถึงพระอรหันต์ได้นั้น ก็จำเป็นต้องเรียนรู้ตั้งแต่บันไดขั้นแรกนั้นก็คือการทำความดีต่างๆ ไปที่เรียกว่าบุญ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2539: 13) กล่าวถึงการพัฒนาตนเองว่าการพัฒนาตนมีความสำคัญ 2 ประการ คือ (1) มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก หมายความว่า การดำเนินชีวิตอยู่ได้ตลอดจนอยู่ดีของมนุษย์แทบจะไม่มีอะไรที่ได้มาเปล่าๆ แต่ล้วนได้มาจากการด้วยการต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา (2) มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ หมายความว่า การที่เรียนรู้ฝึกหัดพัฒนาได้นั้นเป็นความพิเศษของมนุษย์ ซึ่งทำให้มนุษย์มีชีวิตที่ดำรงประเสริฐ เลิศล้ำ จนแทบจะเป็นอะไรได้ทุกอย่าง อย่างที่ท่านว่าฝึกตนจนประเสริฐเลิศกว่าเทวดา กระทั่งแม้แต่พระพรหมก็เคารพนพไหว ต่างจากสัตว์อื่นทั่วไปที่เกิดมาด้วยสัญชาตญาณอย่างไร ก็ตายไปด้วยสัญชาตญาณอย่างนั้น

ธรรมชาติของมนุษย์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ย่อมมีการวางเป้าหมายในการพัฒนาตนเอง ตามช่วงอายุวัยแห่งการดำรงชีวิตเพื่อตอบสนองความต้องการในชีวิต โดยตราบใดที่ยังไม่สามารถตัดกิเลสต้นเหตุต่างๆ ได้ ก็ย่อมมีการพัฒนาตนเองไปเพื่อให้ตนเองบรรลุผลที่ต้องการ สอดคล้องกับทฤษฎีลำดับขั้นความ

ต้องการ (Maslow's Hierarchy of Needs) เป็นทฤษฎีจิตวิทยาที่อับราฮัม เอช มาสโลว์ (Abraham H. Maslow) คิดขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1943 ในเอกสารชื่อ “A Theory of Human Motivation” มาสโลว์ ระบุว่ามนุษย์มีความต้องการทั้งหมด 5 ชั้นด้วยกัน ความต้องการทั้ง 5 ชั้น มีเรียงลำดับจาก ขั้นต่ำสุดไปหาสูงสุดมนุษย์จะมีความต้องการในขั้นต่ำสุดก่อน เมื่อได้รับการตอบสนองจนพอใจแล้วก็จะเกิดความต้องการขั้นสูงต่อไป ความต้องการของบุคคลจะเกิดขึ้น 5 ชั้นเป็นลำดับ ดังนี้ 1) ความต้องการพื้นฐานทางด้านร่างกาย (ชีพรอด) 2) ความต้องการมั่นคงปลอดภัย (ปลอดภัย) 3) ความต้องการ ความรักและสังคม (ไฝรัก) 4) ความต้องการได้รับการยกย่องนับถือในตนเอง (พรรคนิยม) 5) ความต้องการพัฒนาศักยภาพของตน (อุดมการณ์) ในทางพระพุทธศาสนาแบ่งจุดมุ่งหมาย ในการพัฒนาตนเอง เพื่อให้เกิดประโยชน์ 3 อย่างดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2530: 109) ได้กล่าวไว้ว่า 1) ประโยชน์ในบัดนี้ (ทิฐุธรรมิกัตถะ) หรือประโยชน์ชั้นที่ตามองเห็นกันได้เฉพาะหน้า ได้แก่ การที่แต่ละชีวิตสามารถพึ่งพาตนเองได้ในทางเศรษฐกิจและสังคม มีทรัพย์สิน เกียรติยศ หรือฐานะในสังคม ไฉนหรือมิตรบริวารและชีวิตครอบครัวมีความสุข เป็นการกระทำที่ต้องพึ่งตนเองได้มาด้วย การแสวงหาด้วยความเพียรพยายามและสติปัญญาของตนโดยชอบธรรม ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นหรือสังคม 2) ประโยชน์เบื้องหน้า (สัมปรายิกัตถะ) หรือประโยชน์ชั้นเลยจากตามองเห็น เป็นประโยชน์ด้านคุณค่าของชีวิต หรือมีคุณค่าด้านจิตใจและความประพฤติที่ชอบธรรม ซึ่งทำให้เกิดความมั่นใจในตัวเองอย่างลึกซึ้ง หมายถึงความเจริญงอกงามของชีวิตจิตใจ ที่ก้าวหน้าพัฒนาขึ้นด้วยคุณธรรม เช่น ศรัทธา ความสุจริต มีศีล มีความเสียสละ ความสงบสุขของจิตใจ มีความมั่นใจ ในความมีชีวิตที่ดีของตน ไม่หวั่นไหวต่อความตายและปรโลก ตลอดถึงการดำรงอยู่ในศีลธรรม การได้สร้างสรรค์บำเพ็ญประโยชน์เป็นต้น 3) ประโยชน์สูงสุด (ปรมาตถะ) หรือประโยชน์ชั้นหลุดพ้นเป็นอิสระ อยู่เหนือโลกซึ่งเป็นสารแห่งชีวิต คือ ความมีจิตใจเป็นอิสระ ปลอดโปร่ง ผ่องใส เบิกบานสามารถแก้ปัญหาในจิตใจได้สิ้นเชิง รู้จักสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง และไม่ถูกบีบคั้นคับข้องด้วยความยึดติดถือมั่น หวั่นหวาดและกังวล ปราศจากกิเลสเผาลนที่ทำให้เศร้าหมองขุ่นมัว อยู่อย่างไร้ทุกข์ได้ประจักษ์สุขประณีตภายในที่บริสุทธิ์สงบเย็นสว่างไสวเบิกบานโดยสมบูรณ์ เป็นการพัฒนาปัญญาขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา สามารถเข้าถึงความเป็นอิสระภาพหรือความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

จากแนวคิดพระพุทธศาสนากับการพัฒนาทักษะในศตวรรษที่ 21 สรุปได้ว่า หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เกี่ยวกับการพัฒนาตนเอง ไม่ล้าสมัยเป็นปัจจุบัน ทนต่อสถานการณ์โลกยุคต่างๆ เสมอ โดยเฉพาะการที่คำสอนทางพระพุทธศาสนาเน้นที่การพัฒนาตน เพื่อเป็นคนที่มีสมบูรณ์ตามความประสงค์ในหลายระดับ ตั้งแต่ระดับปุถุชนผู้ยังต้องอยู่วงเวียนวัฏสงสาร และผู้ต้องการหลุดพ้นจากกิเลสความทุกข์ทั้งปวงโดยสิ้นเชิง สามารถที่จะปฏิบัติตามแนวทางการพัฒนาตนของพระพุทธศาสนาได้อย่างทั่วถึงครบถ้วนบริบูรณ์

ทักษะในศตวรรษที่ 21 คือจุดเริ่มต้นของการพัฒนาตนเองพัฒนาชีวิต

การศึกษาในศตวรรษที่ 21 ต้องเตรียมคนออกไปเป็นคนที่ใช้ความรู้ (knowledge worker) และเป็นบุคคลพร้อมเรียนรู้ (learning person) ไม่ว่าจะเป็นประกอบสัมมาชีพใด มนุษย์ในศตวรรษที่ 21 ต้องเป็นบุคคลพร้อมเรียนรู้ และเป็นคนที่ใช้ความรู้ แม้จะเป็นชาวนาหรือเกษตรกรก็ต้องเป็นคนที่พร้อมเรียนรู้ และเป็นคนที่ใช้ความรู้ ดังนั้น ทักษะสำคัญที่สุดของศตวรรษที่ 21 จึงเป็นทักษะของการเรียนรู้ (learning skills) การศึกษาในศตวรรษที่ 21 จำต้องเป็นเช่นนั้นก็เพราะต้องเตรียมคนไปเผชิญการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว รุนแรง พลิกผัน และคาดไม่ถึง คนยุคใหม่จึงต้องมีทักษะสูงในการเรียนรู้และปรับตัว (วิจารณ์ พานิช, 2555: 18)

ความสำคัญของทักษะในศตวรรษที่ 21 พิจารณาในด้านการศึกษา การพัฒนาตนเองเพื่อการดำรงชีวิต เป็นทักษะที่มนุษย์ในสังคมโลกสมัยใหม่ต้องเรียนรู้ ปรับตัว เพื่อสนองความต้องการจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ โดยส่งผลให้บุคคลสามารถเติบโตในโลกที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ประสบความสำเร็จในตลาดงาน ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และปรับตัวเข้ากับเทคโนโลยีใหม่ๆ ได้ เมื่อโลกดิจิทัลขับเคลื่อนอย่างรวดเร็ว มนุษย์ไม่มีตัวเลือกมากนักนอกจากปรับตัวรับความเปลี่ยนแปลง เพื่อความอยู่รอดและก้าวทันโลกดิจิทัลด้วยการเรียนรู้ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ดังนั้น ในแง่ของการพัฒนาชีวิต แม้มนุษย์จะไม่ต้องการก้าวตามโลกคือ ยอมอยู่แบบไม่สนโลก ก็ย่อมไม่พ้นที่โลกจะบีบบังคับให้ต้องเดินตาม (วลัยลักษณ์ คงพระจันทร์, [ออนไลน์], 29 กรกฎาคม 2566) โดยในเรื่องของการพัฒนาองค์ความรู้พัฒนาการศึกษา จากการวิจัยของ World Economic Forum (WEF) พบว่า จริงๆ แล้วทักษะที่จำเป็นอย่างมากในศตวรรษที่ 21 ที่เพิ่มเติมออกมาอย่างเห็นได้ชัดเมื่อเทียบกับโลกยุคเก่า ก็คือทักษะการเข้าสังคมและอารมณ์ (Social & Emotional Skills) นั่นเอง โดยข้อมูลนี้เกิดจากผลการวิเคราะห์ trend ของอาชีพต่างๆ ในรอบ 20 กว่าปี ที่ผ่านมา และพบว่า อาชีพที่ต้องใช้ social skill มีจำนวนขึ้นเช่นเดียวกับความต้องการมากขึ้น ในขณะที่อาชีพที่ไม่ใช้ social skill หรือใช้น้อยนั้นลดลงอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่น่าแปลกใจเท่าไรนัก (กองบรรณาธิการสำนักพิมพ์อักษร, [ออนไลน์], 29 กรกฎาคม 2566)

ดังนั้น การพัฒนาทักษะในศตวรรษที่ 21 ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นการพัฒนาประโยชน์ขณะปัจจุบัน ประโยชน์ที่เห็นชัดด้วยตาเปล่า (ทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์) โดยศึกษาเรียนรู้ด้วยวิธีการที่หลากหลาย จนมีทักษะสำคัญเพื่อการประกอบอาชีพเลี้ยงตนเอง สร้างครอบครัว สร้างฐานะจนสามารถมีชีวิตอยู่ได้อย่างอบอุ่นปลอดภัยและมีความสุข พร้อมจะอุทิศตนเพื่อประโยชน์ต่อสังคม ต่อประเทศชาติ ไปสู่ความเจริญก้าวหน้า ทัดเทียมนานาชาติอารยประเทศ และพร้อมจะได้รับประโยชน์ในระดับสูงขึ้นไปตามลำดับ คือ สัมปรายิกัตถะประโยชน์ ความเจริญองงามในชีวิต ที่ก้าวหน้าพัฒนาขึ้นด้วยคุณธรรมและปรมาตถะประโยชน์ ประโยชน์สูงสุด ประโยชน์ที่อิสระหลุดพ้นจากความทุกข์ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในชีวิตของมนุษย์อย่างแท้จริง

พุทธวิธีพัฒนาทักษะ 3Rs 8Cs ในศตวรรษที่ 21 สู่ความสำเร็จอย่างยั่งยืน

ความหมายและความสำคัญของทักษะ 3Rs 8Cs

ความหมายของ ทักษะ 3Rs 8Cs นั้น Tony Wagner อาจารย์และผู้ร่วมก่อตั้ง Change Leadership Group แห่งมหาวิทยาลัยฮาร์เวิร์ดให้ความสำคัญกับทักษะทางด้านอารมณ์ หรือ Soft Skills มากเป็นพิเศษ เช่น ความคิดสร้างสรรค์ ความสามารถในการควบคุมอารมณ์ ความสามารถในการแก้ปัญหา ความเป็นผู้นำ ฯลฯ แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังมีความสำคัญอื่นๆ ที่ต้องให้ความสำคัญเช่นกัน ซึ่งสามารถเขียนออกมาเป็นสูตรในเชิงวิชาการได้ว่า 3Rs x 8Cs 3Rs คือ ทักษะด้านความรู้ หรือ Hard Skills ได้แก่ Reading (อ่านออก) (W)riting (เขียนได้) (A)rithmetics (คิดเลขเป็น) ส่วน 8Cs หรือ ทักษะทางอารมณ์ หรือ Soft Skills ได้แก่ 1) Critical thinking & Problem solving (ทักษะด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณ และทักษะในการแก้ปัญหา) 2) Creativity & Innovation (ทักษะด้านการสร้างสรรค์และนวัตกรรม) 3) Cross-cultural understanding (ทักษะความเข้าใจต่างวัฒนธรรม ต่างกระบวนทัศน์) 4) Collaboration, Teamwork & Leadership (ทักษะด้านความร่วมมือ การทำงานเป็นทีม และภาวะความเป็นผู้นำ) 5) Communications, Information & Media literacy (ทักษะด้านการสื่อสารสารสนเทศและการรู้เท่าทันสื่อ) 6) Computing & ICT literacy (ทักษะด้านคอมพิวเตอร์ และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร) 7) Career & Learning

skills (ทักษะด้านอาชีพ และทักษะการเรียนรู้) 8) Compassion (ความมีเมตตา กรุณา มีคุณธรรม รู้จักเห็นอกเห็นใจผู้อื่น รวมไปถึงการมีระเบียบวินัย) (ศูนย์การเรียนรู้ Learning Con Next, [ออนไลน์], 29 กรกฎาคม 2566)

เป็นที่ยอมรับกันว่าทักษะในศตวรรษที่ 21 ต้องมีการพัฒนากายนอกกับภายใน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าพัฒนากายกับพัฒนาจิต ซึ่งหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาสามารถตอบโจทย์แนวทางการพัฒนานั้น โดยนำพุทธวิธีหรือหลักธรรมคำสอนที่มาเป็นแนวทางในการปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ต่อบุคคลและสังคม ดังที่พระยุคลพงศ์ อากาโร และคณะ (2563: 59-73) สรุปจากการวิจัยเรื่อง การส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เชิงพุทธบูรณาการว่า ในการบูรณาการหลักพุทธธรรมนี้ ผู้วิจัยมีเป้าหมายเพื่อชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาในการที่จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการบูรณาการการส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ของมนุษย์ ที่จะต้องเผชิญกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในศตวรรษที่ 21 โดยยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือที่เรียกว่า “ทางสายกลาง” เพื่อเป็นเกราะป้องกันทางด้านจิตใจให้เกิดความเข้มแข็งและการมองโลกอย่างเข้าใจ รู้เท่าทัน ประสานสามัคคีในมวลมนุษย์ให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

พุทธวิธีพัฒนาทักษะ 3Rs 8Cs

พุทธวิธี หมายถึง วิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ บทความนี้ นำสาระดละเพียงสังเขปของหลักธรรมต่างๆ ซึ่งเป็นเรื่องที่เราเข้าใจได้ มีการนำไปใช้ ทดลอง ศึกษาวิจัยและเป็นที่แพร่หลายในวงวิชาการ เพื่อเสนอให้เห็นว่า เราจะใช้หลักพุทธวิธีใด ในการพัฒนา ส่งเสริมผู้คนในสังคมให้สามารถเป็นบุคคลที่มีทักษะที่ต้องการในศตวรรษที่ 21 เพื่อที่จะเรียนรู้และมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างมีความสุขในยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน ซึ่งในบทความนี้จะนำเสนอพุทธวิธีเพื่อพัฒนาทักษะ 8Cs ตามลำดับดังนี้

1) อริยสัจ 4: พัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณและการแก้ปัญหา

อริยสัจ 4 เป็นหลักธรรมคำสอนที่วัยรุ่นสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตในศตวรรษที่ 21 เมื่อเข้าใจหลักธรรม เข้าใจปัญหาตามความเป็นจริง ย่อมแก้ปัญหาได้ การเข้าใจความจริงของโลก ทำให้มีสติ พิจารณาส่งที่เกิดขึ้น ย่อมไม่ตกเป็นทาสสื่อทางสังคม และอริยสัจ 4 เป็นวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งดำเนินการแก้ปัญหา ตามเหตุผล ตามเหตุปัจจัย แสดงถึงความจริงเป็นไปตามหลักธรรมชาติ หรือความจริงของชีวิตตั้งแต่ต้นจนจบ เป็นคำสอนที่ประมวลไว้ซึ่งหลักการเกี่ยวกับชีวิตทุกด้าน วัยรุ่นจะต้องตื่นตัวในการให้คุณค่าตนเอง เคารพตนเอง รู้จักตนเอง เป็นคนมีเหตุผล ไม่เห็นแก่ตัว เพราะวัยรุ่นหรือเยาวชนไทยวันนี้คืออนาคตของชาติที่จะต้องสืบทอดเจตนารมณ์เพื่อพัฒนาชาติให้เจริญยิ่งขึ้น ทำให้ชาติดำเนินไปได้อย่างสันติ จึงควรศึกษาเรื่องอริยสัจ 4 เป็นการศึกษาเรื่องชีวิตโดยตรงและการเข้าใจอริยสัจ 4 อย่างทะลุปรุโปร่ง ก็คือการเข้าใจเรื่องของชีวิตทะลุปรุโปร่งนั่นเอง อริยสัจ 4 จึงถือว่าเป็นหลักธรรมที่เหมาะสมกับมนุษย์ทุกเพศ ทุกวัย ทุกปัญหา ทุกยุค และทุกยุคสมัย จิตศรีณย์พร ปัญจวัฒนคุณ (2561: 1-15) หลักธรรมเรื่องอริยสัจ 4 นี้ ถือว่าเป็นหลักการที่ครอบคลุม ทุกสิ่งทุกอย่างสรุปลงในอริยสัจได้ทั้งหมด สิ่งที่พึงกำหนดรู้จัดลงในทุกข์ คือ สิ่งที่พึงกำหนดรู้ (ปริญญายะ) สิ่งที่ไม่ได้ไม่งามที่ชั่วร้าย เป็นสิ่งที่พึงละ จัดลงในสมุทัย คือ สิ่งที่พึงกำหนดละ (ปหาตัพพะ) สิ่งที่พึงทำให้สำเร็จ จัดลงในนิโรธ คือ สิ่งที่พึงทำให้แจ้ง (สัจฉิกาตัพพะ) สิ่งที่เป็นการที่จะทำให้บรรลุจุดหมาย จัดลงในมรรค คือ สิ่งที่พึงทำให้มีขึ้น ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน ตัวปัญหานั้นต้องกำหนดรู้ จัดเป็นตัวยุทธ สาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาเป็นสิ่งที่พึงละเว้น (ก่อนที่จะเกิดปัญหาในคราวต่อไป) จัดเป็นสมุทัย การแก้ปัญหาได้จัดเป็นนิโรธ ซึ่งต้องทำให้สำเร็จ วิธีแก้ปัญหา จัดเป็นมรรค เป็นสิ่งที่ต้องศึกษาหาทางทำให้มีขึ้น ถ้าขัดรับแบบอริยสัจ ได้ ก็ถือว่าประยุกต์พุทธศาสตร์ไปใช้ในสังคมศาสตร์ได้สำเร็จ ในปัจจุบันธรรมะในพระพุทธศาสนา

เหมือนจะเป็นหมันเนื่องด้วยไม่มีใครนำไปใช้ปฏิบัติด้วยเข้าใจว่า เป็นของสูงที่ต้องใช้ปฏิบัติเพื่อไปนิพพานเท่านั้น ในการขับรถแบบอริยสัจ 4 นี้ ถ้ากำหนดทำความเข้าใจอริยสัจ 4 ก็จะพบว่า ทุกขั้นนั้นต้องกำหนดรู้เวลาขับรถผู้ขับก็ต้องกำหนดรู้ตลอดเวลาว่า ตนกำลังขับรถ ในการขับรถมีอะไรบ้างที่ต้องละเว้น เช่น ต้องละเว้นการขับเร็วเกินไป ละการขับผิดกฎจราจร ละการไม่ต่อทะเบียนรถ ละการขับฝ่าไฟแดง ก็ถือว่าสิ่งที่ต้องละเหล่านี้เป็นสมุทัย คือ ตัวเหตุที่จะทำให้การขับรถไปไม่สำเร็จความประสงค์ การขับรถไปก็ต้องมีจุดหมายปลายทางที่จะไปถึง ถือเป็นความสำเร็จ ก็เป็นตัวนิโรธ คือ ความสำเร็จ เวลาขับไปก็ต้องมีความรู้ในเส้นทางที่จะไปว่าจะไปทางไหน มีทางลัดทางไหนบ้าง จะต้องหลีกเลี่ยงเส้นทางไหนบ้าง ก็เป็นมรรค คือ วิธีการ อย่างนี้ก็จัดเป็นการขับรถแบบอริยสัจ 4 ได้ (รังษิ สุทนต์, [ออนไลน์], 29 กรกฎาคม 2566)

2) ปัญญา 3: ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์และคิดเชิงนวัตกรรม

ปัญญา 3 หมายถึง ความรอบรู้, รู้ทั่ว, เข้าใจ, รู้ซึ่ง โดยมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การคิดการพิจารณาหาเหตุผล สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การสดับ การเล่าเรียน ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การฝึกอบรมลงมือปฏิบัติ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2559: 96) การนำหลักปัญญา 3 ประยุกต์ใช้ในหลักการลงทุน มีดังนี้ 1. สุตมยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการได้ฟัง ได้อ่าน ได้เรียนรู้เรื่องราวจากปัญญาของผู้อื่น เช่น นักลงทุนเรียนรู้การ investment จากกูรูต่างๆ แต่ละแนวแบบ Value Investment, Momentum Trade บ้างครั้งนักลงทุนได้รายชื้อหุ้นจาก page หรือนักวิเคราะห์ต่างๆ ลำพังสุตมยปัญญา ไม่อาจทำให้ชนะตลาดและทำกำไรได้มาก เพราะสุตมยปัญญา คือ การเชื่อแต่ไม่ได้คิด วิเคราะห์ ทำให้บ่อยครั้งนักลงทุนหลงผิดว่า ทำให้นักลงทุน ก็ใช้วิธีแบบ VI หรือ trend following ตามที่นักวิเคราะห์ หรือกูรูบอกก็ยิ่งแพ้ตลาดขาดทุน 2. จินตมยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการเอาสุตมยปัญญาที่ได้เรียนรู้มาพิจารณาว่ามีเหตุผลควรเชื่อถือได้หรือไม่ เราเริ่มนำวิธีต่างๆ ที่เรียนรู้มาพิจารณาว่ามีเหตุผลควรเชื่อถือได้หรือไม่ เช่น พิจารณาหุ้นที่นักวิเคราะห์ บอกว่าดีนั้น ดีจริงไหม? พิจารณาหุ้นที่นักกูรูตามเพจต่างๆ บอกว่าดีนั้นดีจริงไหม พิจารณาว่าการลงทุนแบบ Value Investment ดีจริงไหม มีจุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร? พิจารณาว่าการลงทุนแบบ Technical Analysis ดีจริงไหม? มีจุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร? 3. ภาวนามยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติจนรู้แจ้งเห็นจริงด้วยตนเอง ซึ่งถือว่าเป็นปัญญาที่แท้จริง ซึ่งเป็นการต่อยอดจากสุตมยปัญญา และจิตมยปัญญา ซึ่งจะนำไปในรูปแบบของการ รู้ คิด ทำ ขั้นนี้เราเริ่มนำวิธีที่เราคิดว่าน่าเชื่อถือดี นำมาทำปฏิบัติดูว่า แบบไหนเหมาะกับเรานำปัญญาความรู้จากคนอื่นนำมาพัฒนาเป็นแบบฉบับของตัวเองการใช้ภาวนามยปัญญา ต้องมาคู่กับความเพียร เพราะกว่าเราจะพบวิธีการที่เป็นแบบของเราจะต้องใช้เวลา ซึ่งจะต้องอดทน เช่น Warren Buffett นำวิธีการของ เบนจามิน เกรแฮม และ ฟิลิป ฟิชเชอร์ (Benjamin Graham and Philip Fisher) มาปรับประยุกต์เข้าด้วยกัน หรือ Mark Minervini ก็นำวิธีของ CANSLIM มาประยุกต์ (สมพจน์ พัดสุวรรณ, [ออนไลน์], 29 กรกฎาคม 2566)

3) อธิษฐานธรรม 4 : ส่งเสริมความเข้าใจความแตกต่างวัฒนธรรมและกระบวนทัศน์

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2559: 149) ได้ให้ความหมายของอธิษฐาน หรือ อธิษฐานธรรม 4 ว่าหมายถึง ธรรมเป็นที่มั่น, ธรรมอันเป็นฐานที่มั่นคงของบุคคล, ธรรมที่ควรใช้เป็นที่ยึดมั่นตน เพื่อให้สามารถยึดเอาผลสำเร็จสูงสุดอันเป็นที่หมายไว้ได้ โดยไม่เกิดความสำคัญตนผิด และไม่เกิดสิ่งมัวหมองหมักหมมทับถมตน, บางทีแปลว่า ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ ประกอบด้วย ปัญญา ความรู้ชัด คือ หยั่งรู้ในเหตุผล พิจารณาให้เข้าใจในสภาวะของสิ่งทั้งหลายจนเข้าถึงความจริง สัจจะ ความจริง คือ ดำรงมั่นในความจริงที่รู้ชัดด้วยปัญญา เริ่มแต่จริงวาจาจนถึงปรมาตมสัจจะ จาคะ ความสละ คือ สละสิ่งอันเคยชิน ข้อที่เคยยึดถือไว้ และสิ่งทั้งหลายอันผิดพลาดจากความจริงเสียได้ เริ่มแต่สละอาภิมุขจนถึงสละกิเลส อุปสมะ ความสงบ คือ ระงับโทษข้อขัดข้องมัวหมองวุ่นวายอันเกิดจากกิเลสทั้งหลายแล้ว ทำจิตใจให้สงบได้ จากงานวิจัย

เรื่องการศึกษาหลักอริยฐานธรรมในการสร้างความมั่นคงของชีวิต พระครูเมตตาสารคุณ (2554: บทคัดย่อ) กล่าวว่า คนเราสามารถนำหลักอริยฐานธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันบุคคลอื่นในสังคมอย่างมีความสุข เพราะเป็นใช้ปัญญาในการประกอบอาชีพ มีความจริงใจต่อกัน มีการ เอื้ออาทร มีการช่วยเหลือกันเสมอ หลักอริยฐานธรรม สามารถส่งเสริมทักษะในศตวรรษที่ 21 ในด้านความเข้าใจต่างวัฒนธรรม และต่างกระบวนทัศน์ ด้วยโลกในศตวรรษที่ 21 นั้นเชื่อมโยงถึงกันด้วยเครือข่ายอินเทอร์เน็ตที่ครอบคลุมทั่วโลก ทุกชนชาติทุกภาษาสามารถพบปะกันได้ทั้งในโลกแห่งความเป็นจริงและโลกเสมือนจริง ดังนั้น การเข้าใจซึ่งกันและกันของผู้คนที่มีความแตกต่างหลากหลาย ทั้งภาษา วัฒนธรรม วิถีชีวิตและแนวความคิด ทำให้สังคมไม่เกิดความขัดแย้งอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

4) พรหมวิหาร 4: ส่งเสริมความร่วมมือ การทำงานเป็นทีมและภาวะผู้นำ

พรหมวิหาร 4 เรียกอีกอย่างว่า พรหมวิหารธรรม จักรกฤษณ์ โปตาพล (2559: 12) สรุปเกี่ยวกับผู้บริหารกับพรหมวิหารธรรม ว่าผู้บริหารเป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อองค์การที่จะขับเคลื่อนองค์การไปข้างหน้าให้เกิดทั้งประสิทธิภาพ และประสิทธิผล เป็นที่พึงพอใจของผู้ถือหุ้น บอร์ดบริหาร เพื่อนร่วมงาน และผู้รับบริการนั้น การบริหารใน ลักษณะเผด็จการไม่สามารถทำให้เกิดประสิทธิผลได้ผู้บริหารสามารถประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมเพื่อเกิดประโยชน์ต่อการบริหาร ทั้งการใช้อุเบกขาเพื่อเป็นหลักบริหาร โดยการวางเฉยต่อกิเลส คือ โลภะ โมหะ และ โทสะ การวางเฉยต่อการยึดติด และการวางเฉยต่ออคติ ก่อให้เกิดภาวะผู้นำ (Leadership) โดยการจูงใจคนอื่นในองค์การให้ทำงานตามนโยบายและแผนงานที่กำหนดไว้ตามวิสัยทัศน์ (Vision) เป็นสิ่งสำคัญ การที่คนอื่น ๆ ในองค์การจะยอมตามผู้นำนั้น ต้องได้รับความไว้วางใจจากคนเหล่านั้น ความเท่าเทียม (Equality) การใช้มูทิตา เพื่อการสร้างมนุษยสัมพันธ์และการประสานงาน เป็นการประยุกต์ใช้สำหรับผู้บริหารด้วยกัน เป็นการลดความริษยาในใจ การใช้กรุณา เพื่อความรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และการใช้เมตตา ในการบริหารงานบุคคล นวรัตน์ ไวชมภู และคณะ (2560: 105-103) สรุปหลักพรหมวิหาร 4 ประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่เหมาะสมสำหรับผู้บริหารการศึกษา ที่จะนำมาเป็นแนวทางในการครองคน โดยหลักสำคัญของการบริหารนอกเหนือจากการบริหารงานแล้วนั้น การบริหารคนถือว่าเป็นสิ่งสำคัญไม่น้อยไปกว่าการบริหารงาน เนื่องจากการบริหารงานใดๆ ก็ตามหากขาดบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในการร่วมคิดร่วมทำ อาจทำให้การบริหารงานนั้นๆ ประสบกับความไม่ราบรื่นตามที่ได้วางแผนไว้ ดังนั้น การบริหารคนเพื่อครองคน จึงเป็นสิ่งสำคัญเสมอในการบริหารงาน ซึ่งพรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมที่สามารถปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวันของผู้บริหารการศึกษาภายใต้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยการประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทและสถานการณ์ที่ผู้บริหารศึกษากำลังเผชิญ โดยเมตตาเป็นการทำให้ผู้อื่นสุขยิ่งขึ้น กรุณาเป็นการช่วยเหลือแก้ไขปัญหาให้เขาพ้นทุกข์ที่มีอยู่ มุทิตาเป็นการพลอยยินดีเมื่อเขาได้ดีและอุเบกขาเมื่อเขาเกิดประสบสิ่งไม่ดี ก็ไม่ซ้ำเติมเขา ให้วางใจให้เป็นกลาง ดังนั้นพรหมวิหาร 4 จึงเป็นหลักธรรมหนึ่งที่เหมาะสมในการนำมาประยุกต์ใช้ในการครองคนของผู้บริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 และทุกยุคทุกสมัย

5) กาลามสูตร: พัฒนาการสื่อสารสารสนเทศและการรู้เท่าทันสื่อ

การพิจารณาข่าวสารต่างๆ ที่ปรากฏทางสื่อต่างๆ มากมายที่ประดังเข้ามาทางสื่อสังคมออนไลน์ ในยุคปัจจุบัน จึงควรมีกาลามสูตรเป็นหลักพิจารณาว่า 1. อย่าเพิ่งเชื่อ เพราะการฟังตามกันมา ความเชื่อประเภทนี้ ได้แก่ พวก “บอกต่อ” หรือ “เขาเล่าว่า” แล้วก็เชื่อตามเขา 2. อย่าเพิ่งเชื่อเพราะถือว่าเป็นของเก่าเล่าสืบๆ กันมา เรื่องความเชื่อข้อนี้ คงมิใช่ให้ดูถูกของเก่าหรือของโบราณ แต่ทรงสอนให้พิจารณาพิเคราะห์เสียก่อน ไม่ใช่เชื่อโดยไม่รู้เหตุผล เพราะคำสอนคนรุ่นเก่าบางอย่างก็เป็นโบราณอุบายที่เป็น

การสอนทางอ้อม จึงต้องสืบหาเหตุผลให้กระจ่างด้วย มิใช่เชื่อเพราะเขาเล่ากันมาอย่างนี้ 3. อย่าเพิ่งเชื่อเพราะข่าวลือลือลือ ข้อนี้คงชัดเจนในตัวอยู่แล้ว ที่เราต้องระมัดระวังและพิจารณาให้ดีเพราะเทคโนโลยีสมัยใหม่ สามารถตกแต่งภาพหรือบิดเบือนข้อมูลได้สมจริงยิ่งขึ้น ทำให้ข่าวลือ ข่าวลวงแพร่กระจายไปอย่างรวดเร็ว 4. อย่าเพิ่งเชื่อเพราะอ้างคำภีร์หรือตำรา ยิ่งสมัยนี้ต้องระวัง เพราะหลายๆ เรื่องก็เป็นการโฆษณาชวนเชื่อหรือหลอกลวง 5. อย่าเพิ่งเชื่อเพราะตรรกะ หรือเห็นว่าเป็นเหตุเป็นผลกันเพราะเหตุผลบางอย่างก็อาจจะถูกหรือเป็นไปตามข้อสันนิษฐานเสมอไป 6. อย่าเพิ่งเชื่อเพราะคิดคาดคะเนอนุมานเอา 7. อย่าเพิ่งเชื่อเพราะคิดเอาตามอาการที่ปรากฏ ซึ่งอาจจะเกิดความเข้าใจผิดขึ้นได้ 8. อย่าเพิ่งเชื่อเพราะเห็นว่าต้องกับความเห็นของตนหรือเข้ากับทฤษฎีที่มีอยู่ เพราะสิ่งนั้นเราเชื่อ เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว พอสอดคล้องกับความคิดเรา จึงยิ่งเชื่อเข้าไปใหญ่ 9. อย่าเพิ่งเชื่อเพราะว่าผู้พูดควรเชื่อถือได้ โดยเฉพาะยุคนี้เราจะเห็นนักร้อง นักแสดงผู้มีชื่อเสียงหลายคนออกมาขายสินค้าตามรายการต่างๆ ว่าดีอย่างนั้น อย่างนี้ เราก็มักจะเชื่อตาม เพราะคิดว่าคนดังขนาดนี้ไม่น่าโกหก แต่จริงๆ แล้ว เราควรพิสูจน์ด้วยการดูคุณภาพของสินค้า มิใช่เชื่อเพราะเป็นคนดังพูด 10. อย่าเพิ่งเชื่อเพราะว่าผู้พูดนั้นเป็นครูของเรา ข้อนี้ฟังดูเหมือนอกตัญญูที่สอนให้ไม่เชื่อครูของเรา แต่โดยความเป็นจริง ก็คือให้เชื่ออย่างมีวิจารณญาณ มีเหตุผล มีเหตุมีผล ขณะเดียวกันก็มีใจได้เถียงอย่างต้องการเอาชนะคะคานหรือด้วยความก้าวร้าว เพราะการกระทำเช่นนั้นจะไม่เกิดประโยชน์กับผู้ใด (ทัศนัย เทพกำปนาท, [ออนไลน์], 29 กรกฎาคม 2566)

6) โยนิโสมนสิการ: พัฒนาทักษะคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสารสนเทศ

คมสันธุ์ ต้นสินธุ์ (2561: 39) เสนอว่า วิธีการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการซึ่งประกอบด้วยวิธีคิด 10 วิธี ตามที่ได้กล่าวมานี้ถือว่าเป็นกระบวนการพัฒนาทางปัญญาที่สูงที่สุดสำหรับผู้นับถือพระพุทธศาสนา ด้วยวิธีคิดแบบนี้ทำให้บุคคลเข้าใจสภาพของชีวิต สภาพของสังคม และสภาพของโลก สามารถจัดระเบียบชีวิตของตนเองจัดระบบของสังคมและสภาพแวดล้อมทั้งหลายได้อย่างถูกต้อง สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ แม้การใช้อาจจะไม่ครบทุกวิธีทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของปัญหาจึงควรพิจารณาเลือกวิธีคิดแต่ละแบบใช้ให้เหมาะสม ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้เลือกวิธีการคิดแบบอุปายปลูกเร้าคุณธรรมมาทดลองจัดการเรียนรู้สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาชั้นปีที่ 2 เพราะเป็นช่วงวัยที่เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านร่างกายสติปัญญา และด้านอื่น อย่างรวดเร็ว ตลอดจนการรับรู้ข้อมูลที่หลากหลาย การแก้ไขปัญหาในสถานการณ์ต่างๆ จึงจำเป็นต้องมีทักษะการคิดที่เป็นระบบ คิดถูกต้อง ถูกวิธี และคิด ในแนวทางที่เป็นกุศลเป็นประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม เพื่อให้นักเรียนตัดสินใจหรือแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข ขณะที่ปาริณันท์ ปางทิพย์อำไพ และคณะ (2566: 268-277) กล่าวว่า โยนิโสมนสิการมีลักษณะที่เป็นกระบวนการนำไปสู่ความรู้เท่าทันสื่อสังคมออนไลน์นั่นเอง โดยผู้ที่ยังไม่มีปัญหาแก่กล้านั้นยังต้องการแนะนำและชักจูง โดยอาศัยปัจจัยภายนอก คือ กัลยาณมิตรเป็นผู้ช่วยสร้างเสริมให้เกิดศรัทธาขึ้นร่วมกับปัจจัยภายในของบุคคล คือ โยนิโสมนสิการที่ต้องมีความแยบคายในการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี และเป็นระเบียบระบบเมื่อมีการใช้ความคิดอย่างถูกวิธีจึงเป็นเหตุให้คิดถูกกระทำถูกไม่หลงไหลไปตามกระแสโลก ทั้งนี้โดยอาศัยธรรมเครื่องหนุน คือ สติและความไม่ประมาท

7) วัฒนธรรม 6: พัฒนาการงาน การเรียนรู้ การพึ่งตนเอง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2559: 154) ได้ให้ความหมายของว่า วัฒนธรรม 6 คือ ธรรมที่เป็นปากทางแห่งความเจริญ, ธรรมที่เป็นจุดประจักษ์อันจะเปิดออกไปให้ก้าวหน้าสู่ความเจริญองกามของชีวิต ประกอบด้วยอะไรคือ ความไม่มีโรค, ความมีสุขภาพดี ศีล ความประพฤติดี มีวินัย ไม่ก่อเวรกัน ได้ฝึกในมรรยาอันงาม พุทธนามัต ศึกษาแนวทาง มองดูแบบอย่าง เข้าถึงความคิดของพุทธชนเหล่านั้น ผู้เป็นบัณฑิต สุตะ ใฝ่เล่าเรียนหาความรู้ ฝึกตนให้เชี่ยวชาญและทันต่อเหตุการณ์ ธรรมานุวัติ ดำเนินชีวิต

และกิจการงานโดยทางชอบธรรม อสันดา เพียรพยายามไม่ระย่อ, มีกำลังใจแข็งกล้า ไม่ท้อถอยเฉื่อยชา เพียรก้าวหน้าเรื่อยไป พระชัยยนต์ สิริบุญโญ (2560: 101) กล่าวว่า การรู้เท่าทันอบายมุข จึงทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง เพราะห่างไกลความชั่วร้ายที่เกิดจากอบายมุขได้ จึงต้องรีบตั้งอยู่ในสติ ใช้ปัญญาทำตนให้ตั้งอยู่ในความดี เป็นคนดี โดยการรักษาศีล 5 ให้ทาน และมั่นปฏิบัติธรรมภาวนา อบรมให้จิตใจมีสมาธิ เพื่อให้ห่างไกลอบายมุขเหล่านั้น การงดเว้นอบายมุขจึงเป็นแนวทางในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีหลักเกณฑ์ในการห่างไกลอบายมุข ธรรมอันเป็นข้อปฏิบัติเป็นเหมือนประตูชัยอันเปิดไปสู่ความสุข ความเจริญก้าวหน้าแห่งชีวิต 6 ประการ คือ 1. อโรกยะ (ความไม่มีโรค) 2. ศีล (มีศีล) 3. พุทธนามัต (ความรู้ของท่านผู้รู้ทั้งหลาย) 4. สุตะ (การสดับฟัง) 5. ธรรมานุวัตน (การประพฤติตามธรรม) 6. อสันดา (ความไม่ท้อถอย) สังคมจะเกิดความสุขสงบสุขได้นั้นต้องอาศัยหลักธรรมในการปฏิบัติหลักวัตนมุขเป็นหลักธรรมที่สร้างความเจริญให้แก่ผู้ปฏิบัติ และทำให้สังคมเกิดสันติสุขได้เพราะเป็นหลักปฏิบัติที่ห่างไกลอบายมุขทั้งปวง ทำให้เกิดสติปัญญา ความเพียร เป็นการสร้างเจริญก้าวหน้าให้กับตนเอง และสังคมอย่างยั่งยืน

8) สังคหัตถ์ 4: พัฒนาคุณธรรม ความเมตตากรุณา เห็นอกเห็นใจผู้อื่น และมีระเบียบวินัย

การนำหลักธรรมสังคหัตถ์ 4 มาช่วยในการปฏิบัติงานของบุคลากรเพื่อให้เกิดการร่วมงานและประเพณีที่ดีต่อองค์กรและเพื่อนร่วมงาน อันจะช่วยส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคลากรในองค์กรด้วยกันเองและระหว่างองค์กรกับบุคลากรมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้การปฏิบัติงานเป็นไปด้วยความสุข ความสามัคคี ความสำเร็จ ในการปฏิบัติงาน รวมไปถึงการสร้าง ความจงรักภักดีต่อองค์กรของบุคลากร และยังช่วยส่งเสริมให้บุคลากรเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน รู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเองมากขึ้น ให้ความสำคัญกับตนเองว่าเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรที่จะเข้าไปช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในองค์กรด้วยความเต็มใจ (พระมหานพดล สิริวิโส, [ออนไลน์], 29 กรกฎาคม 2566) สอดคล้องกับพระนิติศาสตร์ ญาณสุโร (สุภาโภชน) (2558: 197-208) กล่าวว่า ทานในสังคหัตถ์ หมายถึง การให้ เราจะเห็นว่าหลักธรรมหลายข้อของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะขึ้นต้นด้วย “ทาน” เพราะเราทุกคนล้วนมีกิเลส ซึ่งกิเลสตัวแรกที่มีมักจะพบ คือ ความอยากได้เมื่ออยากได้ ก็เกิดความไม่อยากให้ ดังนั้น ทานจึงมักอยู่เป็นข้อเบื้องต้นในหลักธรรมต่างๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการอยู่ร่วมกัน ทานในที่นี้มี 2 ประการ ก็คือทานที่ให้เป็นบุญ และทานที่ให้เป็นคุณ ทานที่ให้เป็นบุญ ได้แก่ การสร้างกุศลบำเพ็ญบุญทั้งหลาย เช่น ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า เป็นต้น ทานที่ให้เป็นคุณ ได้แก่ การให้สิ่งของ และการให้ของขวัญ เป็นต้น สังคหัตถ์ คือ หลักธรรมของการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข ซึ่งได้แก่ ทาน คือ การให้ ทั้งทานที่ให้เป็นบุญและทานที่ให้เป็นคุณ ปิยวาจา คือ การพูดวาจาที่ไพเราะ ฟังแล้วเกิดความชื่นใจ อัตถจริยา คือ ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นที่อยู่ร่วมกันในสังคม สมานัตตตา คือ วางตนให้เหมาะสมว่าตนนี้เราอยู่ในฐานะใด หลักธรรม 4 ประการนี้ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจผู้คนในสังคมให้อยู่กันอย่างสันติสืบต่อไป

สรุป

จากปัญหาของเด็กและเยาวชน ซึ่งเป็นเมล็ดพันธุ์ของชาติยังขาดทักษะที่จำเป็นในการเป็นพลโลก ซึ่งสาเหตุปัญหาอาจเกิดจากตัวเอง จากครอบครัว จากระบบการศึกษาที่ยังไม่เกื้อกูลต่อการพัฒนาตนเอง ผู้เขียนจึงได้ศึกษารวบรวมแนวทางการพัฒนาทักษะในศตวรรษที่ 21 ด้วยพุทธวิธี โดยรวบรวมจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า บทความ งานวิจัยต่างๆ เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ในการดำเนินชีวิต สามารถสรุปได้ว่า พุทธวิธีนั้น สามารถนำไปเป็น หลักปฏิบัติ หลักการอบรมสั่งสอน เด็กและเยาวชน หลักการทำงานในองค์กรต่างๆ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการส่งเสริมให้ผู้คนในสังคม ทั้งเด็ก เยาวชนและบุคคลทั่วไป เป็นผู้มีความรู้ในการเป็นพลโลก ในศตวรรษที่ 21 ได้ โดยทักษะ 3Rs 8Cs

ถือเป็นทักษะที่คนยุคนี้ต้องมีและสามารถสร้างให้เกิดขึ้นได้ ในตัวบุคคล ในวงการศึกษา และในสังคมต่างๆ โดยเฉพาะทักษะ 8Cs ที่ถือเป็นทักษะ Soft Skill ซึ่งมีความจำเป็นในการส่งเสริมพฤติกรรม การใช้ชีวิตของคนให้อยู่อย่างมีคุณธรรม จริยธรรม มีทักษะชีวิต อยู่กับคนที่มีความหลากหลายด้านเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา วัฒนธรรมได้อย่างปลอดภัย สันติสุข รวมถึงมีทักษะในการดำรงชีวิต เพื่อประโยชน์ขณะนี้ ปัจจุบันนี้ (ทฤษฎีหมักตะ) ประโยชน์ในระดับสูงขึ้นไปที่ยังไม่มาถึง แต่สามารถหวังประโยชน์ได้จากการกระทำในปัจจุบัน (สัมปรียิกตะ) และประโยชน์อย่างยิ่งอย่างสูงสุด หลุดพ้นจากการครอบงำของกิเลสทั้งหมดทั้งปวง มีใจเป็นอิสระ อยู่ในโลกแต่อยู่เหนือโลกธรรมทั้งปวง (ปรหมัตตะ) ซึ่งเป็นสุขที่พึงปรารถนาอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- กองบรรณาธิการสำนักพิมพ์อักษร. *โลกเก่า ไม่เก่าพออีกต่อไป*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.aksorn.com/21st-century-skills> [29 กรกฎาคม 2566].
- คมสินธุ์ ต้นสินนท์. (2561). การจัดการเรียนรู้ตามหลักโยนิโสมนสิการในรายวิชาพระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนห้วย ปทุมธานี ตำบลสวนพริกไทย อำเภอเมืองพุมธานี จังหวัดพุมธานี. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*. มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- จักรกฤษณ์ โปตาพล. (2559). ผู้บริหารกับพรหมวิหารธรรม. *เอกสารประกอบคำบรรยาย*. มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านช้าง.
- จิตศรีณีย์พร ปัญจวัฒนคุณ. (2561). อริยสัจ 4 กับวิญญูในศตวรรษที่ 21. *วารสารปรัชญาปริทัศน์*, 23(1): 1-15.
- เจือจันทร์ จงสถิตอยู่. (2557). *พลังความร่วมมือเพื่ออภิวินัยการเรียนรู้ในพื้นที่ ใน All for Education “จังหวัดปฏิรูปการเรียนรู้”*. กรุงเทพฯ: มาตาการพิมพ์.
- คณะกรรมการเครือข่ายพล่งเยาวชนเพื่อการปฏิรูป. *ปฏิรูปการศึกษาไทย*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://sornortikcm3.files.wordpress.com> [27 กรกฎาคม 2566].
- ทัชชล เทพกำปนาท. (2566). *กาลามสูตร: หลักความเชื่อทางพุทธศาสนา*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.culture.go.th/culture_th [29 กรกฎาคม 2566].
- ทองทิพภา วิริยะพันธุ์. *มนุษย์สัมพันธ์กับการบริหาร*. กรุงเทพฯ: อินฟอร์มีเดียบุ๊กส์.
- ธนภรณ์ ตั้งเพชรศิริพงษ์และคณะ. (2565). การพัฒนาตนเองตามหลักโยนิโสมนสิการ. *วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*, 9(1): 255-264.
- นวรรตน์ ไชวมภู และคณะ. (2560). วิถีครองคน: พรหมวิหาร 4 สำหรับผู้บริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21. *วารสารวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์*, 4(1): 105-113.
- ปาริณันท์ ปางทิพย์อำไพและคณะ. (2566). โยนิโสมนสิการ: พุทธวิถีการดำเนินชีวิตในสังคมออนไลน์. *วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*, 10(5): 268-277.
- พระชัยยนต์ สิริบุญโญ. (2560). หลักอบายมุขในพระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ใน ชีวิตประจำวัน. *วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา*. มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2559). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 34. กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต).
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2530). *ทางสายกลางของการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- _____. (2539). การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- _____. (2553). พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.
- พระมหานพดล สิริวิโส. สังคหวัตถุ 4 และแนวทางในการปฏิบัติงาน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.castool.com/2016/12/02/> [29 กรกฎาคม 2566].
- พระนิติศาสตร์ ญาณิสสุโร (สุภาโกชน). (2558). การศึกษาเชิงวิเคราะห์ทานในสังคหวัตถุตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท. วารสารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด, 4(2): 197-208.
- พระยุทธิพงษ์ อากาศโร และคณะ. (2563). การส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เชิงพุทธบูรณาการ. วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ มจร. วิทยาเขตแพร่, 6(1): 59-73.
- พระครูเมตตาสารคุณ. (2554). การศึกษาหลักอริยฐานธรรมในการสร้างความมั่นคงของชีวิต. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- ภาวิช ทองโรจน์. 10 อาการที่ทำให้ต้องฆ่าตัวตาย/การศึกษาไทย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.jobpub.com/articles> [27 กรกฎาคม 2566].
- รังสี สุทนต์. ความรู้เรื่องอริยสัจ 4. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.mcu.ac.th/article/detail/14263> [29 กรกฎาคม 2566].
- วลัยลักษณ์ คงพระจันทร์. ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21: อยู่รอดแม้จุดยืนมนุษย์ล้นหลามในโลกดิจิทัลที่ไม่ย้อนกลับหลัง. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.nectec.or.th/news/news-pr-news/21st-centuryskills.html> [29 กรกฎาคม 2566].
- วิจารณ์ พานิช. (2555). วิถีสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์ในศตวรรษที่ 21. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.
- ศูนย์การเรียนรู้ Learning ConNext. ทักษะอะไรบ้างที่เด็กในศตวรรษที่ 21 จำเป็นต้องมี. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/connext.co.th> [29 กรกฎาคม 2566].
- สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย. ปัญหาการศึกษาไทย นวัตกรรมและการวิจัยช่วยได้จริงหรือ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.disruptignite.com> [27 กรกฎาคม 2566].
- สมพจน์ พัดสุวรรณ. ธรรมะ 5 ข้อเพื่อการลงทุนอย่างมีความสุข. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.finnomena.com/wealthguru/5-dhamma-happyinvestment-4-5/> [29 กรกฎาคม 2566].
- สมพงษ์ จิตระดับ. เด็กไทยใกล้เป็นโจร: ภาพชุดของเด็กไทยในอนาคต. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.sobkroo.com/articledetail.asp?id=13718> [27 กรกฎาคม 2566].

